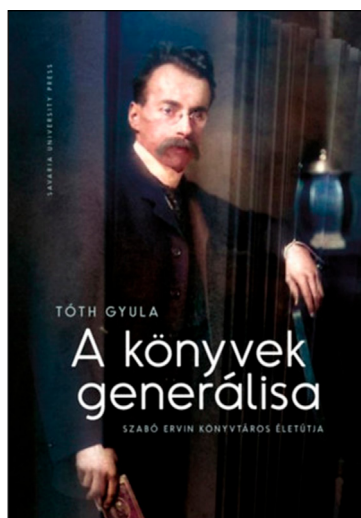

A könyvek generálisa

Szabó Ervin minden bizonnyal a legismertebb magyar könyvtáros. Hogy a szakma, a könyvtárosság őt tekinti a hazai könyvtárügy legjelesebb képviselőjének, arról egy – igaz, meglehetősen régi, 1976-os és nem reprezentatív – felmérés tanúskodik, miszerint a *Kik a magyar könyvtártörténet jeles alakjai* címmel végzett kutatásban a legtöbb szavazatot ő kapta. Ez mondhatni természetes és magától értetődő, Szabó Ervin azonban a szakmán túl is jelen van a közgondolkodásban, és a könyvtárosság iránt nem különösebben érdeklődő ún. „művelt nagyközönség” is ismeri nevét, és van némi elképzelése működéséről. Ennek persze lehetnek hátrányai is: időnként különböző szélsőjobboldali szervezetek akcióznak a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* nevének megváltoztatásáért, mondván – tévesen –, hogy a fővárosi könyvtárát egy anarchista terroristáról, a *Tisza István* elleni merénylet tervének szellemi előkészítőjéről, a szélsőbaloldali ideológusáról nevezték el.

Szabó Ervin rövid és betegségekkel nehezített életében – mindössze 41 évet élt – roppant gazdag és szerteágazó életművet hozott létre. Ennek egyik területe volt az ideológia, személyében tisztelheti a baloldal első jelentős hazai teoretikusát. Életművének ez a része halála, 1918 óta viták középpontjában áll, és megítélése nagymértékben függ a napi politikai helyzettől. Munkásságának másik területe, a könyvtárügy és a művelődéspolitikai maradandóbbnak bizonyult, ami természetesen nem jelenti azt, hogy ne kísérté volna polémia könyvtárosi működésének megítélését. A róla szóló gazdag szakirodalom túlnyomó része a mozgalmárt, az ideológust mutatja be. Jellemzője ennek az irodalomnak *Barabás Tibor* ugyan régi, 1959-es,

TÓTH Gyula. A könyvek generálisa: Szabó Ervin könyvtáros életútja. Szombathely: Savaria Univ. Press, 2022. 341 p. ISBN 978-615-6489-03-6

de találó és frappáns megfogalmazása szerint az, hogy „[é]letművét évtizedeken át a bírálat nélküli kegyelet és a kegyelet nélküli bírálat vette körül” – idézi Tóth Gyula (p. 15.). Kisebb mértékben ugyan, de ez jellemezte a könyvtáros Szabó megítélését is, neve, munkássága egyfajta etalonná vált, őrá hivatkoztak a könyvtárügy irányítói évtizedeken át, miközben az általa megteremteni kívánt *public library* helyett az azzal semmilyen azonosságot nem mutató – Tóth Gyula lényegre törő kifejezésével – „szocialista feudális népkönyvtárt” valósították meg.

Tóth Gyula most megjelent monográfiája, *A könyvek generálisa* a könyvtáros Szabó Ervin pályáját teszi vizsgálat tárgyává. (A kötet címe utalás Jászi Oszkár 1921-es emlékező írására, miszerint: „[k]önyvtárában olyszzerű érzésekkel járt, mint valami lelkes generális háborúk idején egy jól működő lőszergyárban.”¹⁾) A szerző gazdag és eredményes, több mint hat évtizedes pályáját végigkísérte Szabó Ervin alakja: róla írta 1961-ben egyetemi szakdolgozatát, 1978-ban doktori értekezésben vizsgálta életművét, és most, aktív pályafutásának végén mintegy záróköként jelentette meg Szabó Ervin részletes könyvtárosi pályaképét. Az elmúlt évtizedek gazdag szakirodalmi termését polemikusan felhasználva, Szabó írásaira mint elsődleges forrásra építve írta meg a kötetet. Nem annyira a konkrét eseményeket, a „hőse” által irányított könyvtár(ak) működését vizsgálja, hanem könyvtárügyi, könyvtárpolitikai nézeteinek alakulását veszi górcső alá. Bár természetesen nagy tisztelettel és szeretettel ábrázolja Szabó Ervint, nem idealizálja, és rámutat az életműben azokra a pontokra, amelyek nemcsak ma, de a maguk korában is vitatható, netán hibás elgondolások voltak.

A szerző két alapvető tételre alapozza munkáját. Az egyik az, hogy Szabó Ervin könyvtárosi tevékenysége nincs szinkronban ideológiai és mozgalmi működésével. Politikai téren útkereső volt, a könyvtári életben viszont hamar rátalált az angolszász liberális könyvtári modellre, a *public library*ra, és élete végéig kitartott mellette. Tóth Gyula szerint könyvtárosi életútját nem lehet levezetni politikai, mozgalmi tevékenységéből. Persze ezt az állítást célszerű árnyalni: Szabó az angolszász liberális könyvtári modellben látta azt az eszközt, amellyel emelni lehet a munkásosztály műveltségi szintjét. Ennyiben mégis érzékelhető volt könyvtárosi működésében politikai irányultsága, ugyanakkor a szerző helyesen mutat rá, hogy nem törekedett könyvtári munkássága során a szocializmus eszméinek terjesztésére. A közérdeket és a tudományosságot tartotta szem előtt, meggyőződése volt, hogy az egyes társadalmi funkciók, mint a tudomány és a politika, elkülönülnek, és saját törvényeik szerint működnek. Ezt az elvet vonatkoztatta a könyvtárosságra, a könyvtárügyre is.

Tóth Gyula második alapvető tétele szerint Szabó Ervin számára a könyvtárosság nem másodlagos jelentőségű foglalkozás volt. Megfordítja tehát azt a kijelentést, miszerint Szabó elsősorban a baloldal teoretikusa volt és csak másodsorban, mintegy jobb híján lett könyvtáros. Vélekedése szerint – amit egyébként *Litván György* felfogása is megerősít² – a könyvtárosság jelentette Szabó számára azt a hivatást, amely egyrészt intellektuális önmegevalósításának lehetett a terepe, másrészt pedig egzisztenciáját biztosította, vagyis nem kívánt teljes egészében függésbe kerülni a korabeli szociáldemokrata mozgalomtól. Főfoglalkozása, fő hivatása eszerint a könyvtárosság volt, és emellett „*mintegy társadalmi*

munkaként végezte egyéb tevékenységeit” – szögezi le a szerző.

A nagy ívű biográfia az *Előszóval* és a *Zárszóval* együtt 13 számozott fejezetre oszlik. Szerkezetében a szerző ötvözi a történeti és a leíró módszert, ennek következtében bizonyos kérdések két helyen is szerepelnek. A történeti jellegű fejezetekben csak érinti őket, míg alapos kifejtésük a leíró részekben olvasható, például *Gulyás Pál* és Szabó Ervin vitája önálló fejezetet kapott, ugyanakkor Tóth Gyula röviden tárgyalja ezt a polémiát a biográfia megfelelő kronológiai helyén is. További vitatható szerkezeti megoldása a kötetnek, hogy egyes kérdéseket, főleg a *Fővárosi Könyvtár* működése kapcsán, nem tárgyal, tudottnak, ismertnek feltételezi ezeket, és elintézi annyival, hogy az adott témát *Katsányi Sándor* behatóan tárgyalja könyvtártörténetében (*A fővárosi könyvtárának története 1945-ig*. Bp., 2004.). Ez lényegében azt jelenti, hogy olvasás közben a Katsányi-kötetnek is kéznél kell lennie.

A szerző Szabó Ervin pályarajzát mintegy megalapozza egy bevezető jellegű fejezettel, amely a XIX. század végi és XX. század eleji hazai könyvtárügy vázlatát adja. (*Szabó Ervin [nép]könyvtári környezete*.) Fontos és a pályakép jobb megértéséhez nélkülözhetetlen ez a szerkezeti egység, annál is inkább, mert a kor könyvtárügyének alapos és korszerű feldolgozása még nem készült el. Vitán felül áll, hogy a hazai könyvtárügy fejletlen volt, annak ellenére, hogy a kiegyezés után kétségtelenül érzékelhető haladás, mégis ez csupán azt jelentette, hogy az ország önmagához képest lépett előre, a nyugati országokhoz viszonyítva hátránya változatlanul fennmaradt. A könyvtárügy irányító szerve a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa* (MKOT), illetve *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége* (MKOF) volt, annak ellenére, hogy hatásköre nem terjedt ki valamennyi könyvtárra, csak azokra, amelyek állami pénzen működtek, illetve azokra az intézményekre, amelyek önként elfogadták az államsegélyt. Az MKOT és az MKOF elsősorban népkönyvtárak létesítésével foglalkozott, az alapítást követően azonban már nem volt energiája, illetve megfelelő anyagi erőforrása a könyvállomány folyamatos frissítésére. E témánk szempontjából sivár korszakban, a század első éveiben kezdett ismertté válni nálunk is a nyilvános közkönyvtár, a public library fogalma. Vagyis a közhiedelemmel ellentétben nem Szabó Ervin volt az első és egyedüli híve ennek a könyvtártípusnak: főleg *Ferenczi Zoltán* népszerűsítette Szabót megelőzve, és mint a művelődéspolitikus *Wlassics Gyula*

tanácsadója, a könyvtárpolitikát igyekezett is ebben az irányban befolyásolni. Ám ha ismert volt is a public library fogalma, és az elvet támogatták is mind a szakma, mind a könyvtárügy képviselői, akkor miért nem sikerült áttörést elérni? Tóth Gyula részletes, mindenre kérdésre kiterjedő választ ad kötetében.

Az alapvető okot – helyesen – abban látja, hogy a hazai polgárság viszonylag fejletlen volt, a városok – az egy Budapest kivételével – gyengék voltak, anyagi erőforrásaik nem tették lehetővé állami segítség nélkül önálló kulturális beruházások megvalósítását. Még egy fontos szempontot említ: nevezetesen a nyugatitól eltérő művelődéspolitikai célokat. Míg az angolszász világban a public library alapvető célja a műveltség terjesztése volt, addig nálunk a könyvtárnak nevelő és szórakoztató funkciót szántak. Ez okozta, hogy az eredeti angolszász modell helyett a public library hívei is annak némileg felhígított, elsősorban német változatát szorgalmazták. A szerző összegző megállapítása szerint a hazai könyvtárpolitika a század elejére arra az álláspontra jutott, „*hogy a közkönyvtárügyben a haladás irányát az angolszász polgári liberális könyvtári modell mutatja*” (p. 37–38.), azonban elkövették azt a hibát, hogy „*ezt a feudális nevelő könyvtár megtartásával gondolták, tartották lehetségesnek összevegyíteni*” (p. 38.).

Ez volt az a (nép)könyvtárpolitikai környezet, amelyben Szabó Ervin megkezdte könyvtári pályáját. A következő fejezet (*A könyvtáros Szabó Ervin változó megítélése*) egyfajta *Forschungsbericht*, kutatási jelentés, a Szabó Ervin-irodalom polemikus áttekintése. Sajátossága a szakirodalomnak, hogy ellenkező előjellel ugyan, de nagyjából 1990-ig mind a jobb-, mind a baloldal azt próbálta bizonyítani, hogy Szabó Ervin a szocialista könyvtárügy harcosa volt. Tóth Gyula saját korábbi nézeteit is revideálva alakította ki „*végzőnek szánt Szabó Ervin-képét*” (p. 16.), miszerint Szabó célja a polgári demokratikus könyvtárügy megteremtése volt.

A kötet negyedik fejezete az 1899–1904 közötti évet tekinti át. A szerző a szakirodalom eddigi állításával szemben Szabó 1900–1904 közötti szakmai éveit nem a felkészülés idejének, tanulóéveknek tekinti, hanem markáns véleménye szerint „*ez az idő már érett, nemzetközileg elismert, könyvtárosként és bibliográfusként végzett korszaka*” (p. 70.) pályafutásának. Tóth Gyula határozott megállapítása szerint az ungvári középiskolás időszak – a gimnázium önképzőköre bibliotékájának volt „vezetője” (a szerző kifejezése, p. 65.) –, a bécsi tanulóévek és a Parlamenti Könyvtárban eltöltött néhány hónapnyi gyakornoki

idő kész könyvtárossá formálták Szabó Ervint, ezért amikor 1900-ban elfoglalta a *Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara* könyvtárosi állását, már elméletileg kitűnően felkészült és elegendő gyakorlatot is szerzett szakember volt. Ismereteit nyilván autodidakta módon, a nemzetközi szakirodalom tanulmányozásából merítette. Ezért nagy kár, hogy jelenleg nem lelhetők fel bécsi időszakának noteszei, amelyekben olvasmányait is feljegyezte, és amelyekből talán könyvtárosi tanulmányai is jobban megismerhetők lennének. A Kamara könyvtárát négy évig vezette, és kétségtelenül jelentős és eredményes munkát végzett, sőt Tóth Gyula megállapítása szerint a nyilvános közgazdasági szakkönyvtár kialakításában már public library-elemeket is használt. A bibliotéka katalógusa nyomtatott formában is megjelent 1902-ben; a katalógizálás során a porosz instrukciókat alkalmazta (egyébként erről publikálta 1900-ban első könyvtár-tudományi írását), a szakkatalógus rendezési elvének pedig a Dewey-féle tizedes osztályozást választotta. Mindezzel együtt nem minden alap nélkül tárgyalta a régebbi szakirodalom, főleg *Kőhalmi Béla* a kamarai éveket a felkészülés időszakaként. Végző soron Szabó kicsiben itt próbálta ki azokat az elveket, amelyeket később a Fővárosi Könyvtárban bevezetett. Megerősíti ezt a feltételezést a kortárs *Varró István* visszaemlékezése is, miszerint Szabó Ervin a kamarai állást átmeneti munkának tekintette. Könyvtárosi működése mellett ekkor kezdődött bibliográfusi tevékenysége is, amelynek révén nemzetközi ismertségre tett szert. A *Közgazdasági Szemle* hasábjain 1900-tól jelentette meg a hazai és külföldi közgazdasági irodalom kurrens bibliográfiáját, amelyből csakhamar kinőtt a *Bibliographia Economica Universalis*. Tóth Gyula tárgyilagosan taglalja a közgazdasági bibliográfiát, amely korántsem volt tökéletes produktum, a nemzetközi szakmai körök kemény bírálatát is kiváltotta. Szabó életművében mégis fontos állomás, mert felhívta rá a brüsszeli *Institut International de Bibliographie* figyelmét. A biográfia következő szerkezeti egysége az 1904–1910 közötti éveket, vagyis Szabónak a Fővárosi Könyvtárba kerülését és a bibliotéka általa vezetett szakkönyvtári működését taglalja. Hogy miért pályázta meg Szabó a fővárosi állást, Tóth Gyula több okot említ. Akad szubjektív, mint például az, hogy nyilván nem érezte jól magát mint a nagytőke

következetes ellenfele a kapitalizmus embereivel való együttműködésben, a főváros liberális vezetése vonzóbb munkáltatónak tűnhetett számára. De fontos szempont lehetett döntése meghozatalában az is, hogy nagyobb szakmai lehetőséget látott a főváros könyvtárában. És persze lehetséges, hogy már ekkor felmerült gondolatai között a lakosság legszélesebb körének művelődését szolgáló nyilvános könyvtár eszméje. Tóth Gyula elfogadható hipotézise szerint egyébként Szabó Ervin pályázata előre megbeszél volt, *Kőrösy József*, a *Fővárosi Statisztikai Hivatal* igazgatója – hozzá tartozott a levéltári segédkönyvtár, valamint a Fővárosi Könyvtár összevonásából megszületett új városigazgatási, majd később társadalomtudományi szakkönyvtár – eleve neki szánta az állást. Szabó és munkatársa, *Gárdonyi Albert* szívós munkával a két könyvtár mintegy 54 ezres állományát szelektálta, így az 1904. októberi nyitáskor 40 ezres, használható bibliotéka állt az olvasók rendelkezésére, amelynek működésében jól megfigyelhető volt az akkori legkorszerűbb könyvtári elméletek gyakorlati alkalmazása. A passzív tájékoztatás mellett Szabó kialakította annak aktív formáit is, megteremtette az aktuális kérdések irodalmát közreadó kurrens bibliográfiát, és megindította a *Fővárosi Könyvtár Értesítője* című kiadványt.

Nagy kérdés, hogy mikortól gondolta Szabó a fővárosi könyvtár átszervezését public libraryvé. Adatszerűen ez 1907-től igazolható, abban az évben tette közzé a *Fővárosi Könyvtár* című rövid írását a bibliotéka akkor megindított *Értesítőjében*,³ melyben röviden, de lényegre törően taglalta az új könyvtár szerepét a változó olvasóközönség által támasztott igények kielégítésében. E rövid írás mellett Tóth Gyula kiemelten foglalkozik a szintén 1907-ben, Pécsen tartott szabadtanítási kongresszuson elmondott beszédével. Az előadás és a hozzá kapcsolódó szillabus, az *Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására* véleménye szerint „könyvtárteoretikus, -politikus teljesítményének (az Emlékirat mellett és előtt!) egyik csúcspontja, amely aztán később a hazai public library megfogalmazásához, annak akkori körülmények között megvalósítható hazai változatához vezettek” (Tóth, p. 102–103.). A kongresszuson végző soron a progresszív és a konzervatív nézetek csaptak össze, Szabó pedig felismerte, hogy a public library alapvető kérdése az állomány jellege, összetétele.

Előadásában a liberális könyvtár képét vázolta fel, amelynek állományában kizárólag a tudomány és az esztétikai érték jelenti a zsinórmértéket. Vagyis elvetette a népkönyvtár nevelő szerepét, mondván, hogy a legszelebbebb néprétegeknek nem az erkölcsét kell közelebb hozni az uralkodó osztályokéhoz, hanem a műveltségét. Alapvető gondolatokat fogalmazott meg tehát Szabó, és az előadását követő hozzászólásokból világosan kitűnt, hogy mindkét tábor – a haladó és a konzervatív – pontosan tisztában volt ezzel. Előadásának közvetlen hatása volt az a tény, hogy az általa bírált népkönyvtári címjegyzék helyett az MKOT egy új elkészítésére adott megbízást Gulyás Pálnak; az új összeállítás 1910-ben jelent meg, illetve az előző évben látott napvilágot Gulyás tollából *A népkönyvtárak szervezése, fenntartása, kezelése* című kézikönyv. Szabó számára a kongresszusnak még egy hatása volt: széles körben itt vált valóban ismertté, a progresszív művelődés- és könyvtárpolitika emblematikus személyiségévé.

Az 1907-es évhez kapcsolja Tóth Gyula azt a fordulatot, amelynek során Szabó a fővárosi könyvtár működésében immár a tágabb olvasóközönség igényeit is kész volt kielégíteni. Kezdetben ez azt jelentette, hogy a városigazgatási gyűjtőkörű fővárosi könyvtár fokozatosan általánosabb társadalomtudományi bibliotéka lett, majd apránként bővítve a funkciókat, a közművelődési feladatrendszer vállalása is megjelent koncepciójában. Szabó elgondolásának alapvető újdonsága abban ragadható meg, hogy rájött: a public libraryt nem lehet a meglévő népkönyvtári rendszerből kiépíteni, viszont erre alkalmas lehet a főváros formálódó társadalomtudományi könyvtára. Ezek a fejlemények alapozták meg a Tóth Gyula által – jogosan – a Szabó Ervin-i életmű egyik csúcának tekintett két *Emlékiratot*.

A biográfia 6. fejezete mutatja be az 1910–1914 közötti évek eseményeit. Vitathatatlanul ez a néhány év, az első világháború kirobbanásáig tartó időszak volt Szabó életművének legsikeresebb korszaka. Mint Tóth Gyula megállapítja: „*kiválóan látta meg és használta fel a körülmények kínálta apró lehetőségeket a távlati célhoz vezető úton*” (p. 135.). Ebben kétségtelenül partnere volt *Bárczy István* főpolgármester és a főváros közgyűlésének több tagja, így *Ballagi Aladár* és *Lengyel Endre*, akik a könyvtár ügye mellett szólaltak fel. Rövid ideig úgy tűnt, hogy megvalósítható a fővárosban a korszerű nyilvános közkönyvtár, a public library, a társadalomtudományi profilú központi könyvtárral és a Budapest területét behálózó fiókokkal. Ez a néhány év volt az, amikor

a művelődéspolitikai és a főváros egyaránt támogatta a korszerű public library ügyét. Hogy mozgásba lendüljön a főváros apparátusa, ahhoz szükség volt egy külső kezdeményezésre, amely Budapestet könyvtár alapítására, létesítésére szólította fel.

A Wlassics Gyula által aláírt és az MKOT részéről a fővárosnak küldött *Emlékirat* legfontosabb mondata az alábbi volt: „*Vegye föl a fő- és székváros a maga városfejlesztő programjába a legközelebbi jövő feladatai közé egy fő- és székvárosi nyilvános közkönyvtár alapítását, esetleg a ma meglévőnek ilyenné fejlesztését, még pedig a fő- és székváros viszonyaihoz alkalmazott angol-amerikai minta szerint, melynek fokozatosan fejlesztendő fiókkönyvtáraival lássa el szükség szerint a különböző külsőbb területeket.*” (Tóth, p. 141.). A főváros Szabó Ervint mint főkönyvtárost kérte fel az anyag véleményezésére.

Ezek voltak az előzményei a *Dr. Szabó Ervin főkönyvtáros véleménye a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának emlékiratáról* címen számontartott dokumentumnak.⁴ A viszonylag rövid, 1910 áprilisi keltezésű írás lényegében előzménye volt a valamivel későbbi *Emlékiratnak*. Végkövetkeztetése szerint „*[a] Fővárosi Könyvtár helyiséggkérdése sürgősséggel követel megoldást, e megoldással kapcsolatosan mondja ki a főváros, hogy a Fővárosi Könyvtárt általános közművelődési könyvtárrá fejleszti ki és pedig olyképp, hogy nagy tudományos, de főként társadalomtudományi központi könyvtárt és ebből kiágazó népszerű szárnykönyvtárakat [fiókokat – P. Gy.] létesít és megkísérli, hogy hasonló célú társaságok kooperációját megnyerje*”. A nevezetes *Emlékirat* – egyébként Szabó leghosszabb könyvtári vonatkozású közleménye – a fővárosi könyvtári bizottságának felkérésére született, és Tóth Gyula méltán tekinti a terjedelmes írást⁵ az életmű egyik csúcának, árnyaltan elemezve a dokumentumot. Szabó a távlati célt nem feladva, kényszerűségből olyan javaslatokat is tett, amelyek a költségek csökkentését szolgálták, ezzel kívánta bizonyítani a tervezet megvalósíthatóságát. Többek között például ez okozta nagy vihart kiváltó felvetését az iskolai könyvtárak beolvasztására. Ezekkel kapcsolatban kétségtelenül sarkosan fogalmazott, megállapítva, hogy „*teljesen céljukvesztett intézmények, amelyek sem didaktikai, sem oktató, sem gyönyörködtető hivatást nem képesek teljesíteni*”. Ugyanakkor Tóth Gyula helyesen mutat rá, hogy teljesen újszerű elgondolás volt a budapesti agglomeráció településeinek bevonása a könyvtár működésébe olyan formában, hogyha éves befizetéssel hozzájárulnak a bibliotéka fenntartásához, akkor

lehetséges lenne fiókokat létesíteni a helységekben. Hasonlóan korszerű és fontos gondolat volt a fővárosi könyvtárak közötti munkamegosztás sürgetése – igaz, ezt időről időre felvetették, kevés sikerrel. Szabó indítványozta a népkönyvtárak beolvasztását is. A működési költségek egy részét a kölcsönzési díjból fedezte volna; ez egyértelműen kompromisszumos javaslata volt, hiszen az angol-amerikai típusú könyvtári adó bevezetésére nem látott lehetőséget. Fontos indítványa volt a könyvtár és a szabadművelődés összekapcsolására a *Népház* megvalósításának felvetése. A szerző összegző megállapítása szerint Szabó nem engedett az angol-amerikai public library elvi követelményéből, vagyis nem fogadta el a nevelő könyvtár elvét, de a konkrét kivitelezésben hajlott a német példa követésére, ami egyébként találkozott a hivatalosság felfogásával is.

Szabó megfontoltsága teljesen indokolt volt, az *Emlékirat* megvitatására június 20-án összehívott értekezlet résztvevői az új könyvtár szükségességét elfogadták, de a társadalomtudományi gyűjtőkörű szakkönyvtári központ és a nagy könyvtárak közötti munkamegosztást már elvetették a bibliotékák képviselői. Az *Emlékirat*ban foglaltak a könyvtári szak-sajtóban, közelebbről a *Magyar Könyvszemlé*ben Gulyás Pál tollából is komoly bírálatban részesültek. Gulyás kritikája részben szakmai volt, részben pedig politikai, illetve nyilván a személyes ellenérzések is közrejátszottak benne. Tóth Gyula megalapozott véleménye szerint Gulyás elfogadta, amit nem vitathatott, de „együttal elkezdte az *Emlékirat* eljelentéktelenítését s elkezdte támadni Szabó szocialista mivoltát” (p. 161.). Más volt kettejük elvi kiindulási alapja is: míg Szabó Ervin a fővárosi döntéshozókat akarta megnyerni az *Emlékirattal* az ügynek, Gulyás viszont szakmai programként fogta fel és ezért véleményezte elnagyoltnak, kevésbé szakmainak az írást. Szabó Ervin válasza és Gulyás viszontválasza sajnálatos módon egyre kevésbé szakmai kérdésekről szólt; mindenesetre Szabó számára a vita hatására nyilvánvalóvá vált, hogy az MKOT támogatására, segítségére nem igazán számíthat, és javaslatai egy részéről – így a könyvtárak munkamegosztásáról, a népkönyvtárak és az iskolai könyvtárak beolvasztásáról – le kell mondania, illetve a fiókhálózat kiépítéséről is, pontosabban ebben semmilyen támogatásra nem számíthat.

Mindezzel együtt az 1910-es év fontos állomása volt Szabó munkásságának. Általánosan elfogadottá vált, hogy megoldást kell találni a Fővárosi Könyvtár elhelyezésére, vagyis új épületet kell emelni, és nyilván-

nos közkönyvtárrá kell átszervezni az intézményt. A könyvtár 1912. január 1-jétől vált önálló intézménynyé, és ekkor kapta meg Szabó Ervin az igazgatói kinevezését. Ekkor még úgy tűnt, hogy reális közelségbe került az új könyvtárépület. Anyagi fedezete is rendelkezésre állt a főváros millenniumi alapjában lévő 1 200 000 koronával. Szabó elkészítette az épület szakmai tervét, és 1911 januárjában megjelent a nyílt pályázat „*A Tisza Kálmán térre tervezett községi nyilvános könyvtár és közművelődési intézet*” tervére. A pályázatra számos anyag érkezett be, végül nem az első helyezett, hanem a zsűri által második helyre javasolt *Lajta Béla*-féle terv kidolgozása mellett döntött a főváros. Csakhamar különböző bonyodalmak merültek fel: új helyszín, a költségek emelkedése; a vége az lett, hogy az egyre húzódozó végső döntés helyett 1914-ben elhalasztották az építkezés ügyét. Mivel látható és érzékelhető volt a könyvtárpalota építésének csúszása vagy inkább elmaradása, a könyvtár tarthatatlan helyzetének orvoslására az a döntés született, hogy a gróf Károlyi utcai volt iskolaépületet kapja meg ideiglenes otthonként a bibliotéka.

A Fővárosi Könyvtár 1913. június 1-jével bezárt, intenzív belső munka kezdődött, illetve felkészülés az ideiglenesnek szánt épület birtokbavételére. És elindult a fiókhálózat kiépítése is, az eredeti elképzelésekhez képest nagyon szerény mértékben. 1914-re eldőlt, hogy egyhamar nem készül el az új könyvtárpalota, amely a bibliotéka mellett egyéb művelődési intézményeknek (múzeumnak) is otthont adott volna. Ebben a szerkezeti egységben ismerteti Tóth Gyula a fiókhálózat kiépítését és taglalja Szabó nézeteit az ifjúság könyvtári ellátásáról. Utóbbi alapvető intézményének a nyilvános bibliotékákat tartotta, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy együttműködésre kell törekedni az iskolákkal. Szabó véleménye, miszerint az iskolában nincs szükség könyvtárra, vitathatatlanul téves elgondolás volt, viszont nagyon is korszerű gondolatot fogalmazott meg azzal, hogy a nyilvános könyvtárnak a gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátását is fel kell vállalnia. A mai felfogás szerint mindkettőre – más és más okból – szükség van. A szerző határozott álláspontja szerint a public library lényegét a fiókhálózat testesítette meg, ez volt a népkönyvtár valódi ellenpárja, ez jelentette az angol-amerikai könyvtári modell és felfogás megvalósítását. Tóth Gyula helyesen állapítja meg, hogy a fiókhálózat hiányában a Fővárosi Könyvtár szakkönyvtár maradt volna. Fontos, kardinális kérdésről volt tehát szó, ezért némileg különös, hogy nem Szabó dolgozta ki a hálózatokra vonatkozó koncepciót, hanem *Dienes*

László, a kialakított hálózat vezetője pedig *Madzsar József* lett. Kudarc vagy sikertörténet a fiókhálózat? Az vitathatatlan tény, hogy Szabó létrehozta a közművelődési könyvtár legfontosabb elemét, a hálózaton keresztül történő ellátási rendszert. Viszont a nagyszabású elgondoláshoz képest a konkrét megvalósítás nagyon szerény volt, aminek alapvető oka, hogy a Főfelügyelőség változatlanul a fővárosi népkönyvtárakat támogatta, emellett a civil szervezetek sem voltak partnerek – az egy szabadkőművességet leszámítva, hiszen ők állították fel az Almássy téri fiókot. Végül 1914-ig összesen öt fiókot sikerült létesíteni, és Szabónak éreznie kellett a könyvtárügy vezetőinek ellenállását terveivel szemben. Ő a fővárosi könyvtárügyének radikális modernizálását tervezte, Wlassics, Ferenczi, Gulyás viszont a meglévő népkönyvtárak mellett akarták a public libraryt kialakítani, a jövőbeli szerves fejlődésre bízva azt, hogy az új fokozatosan felváltsa a régit. Vagyis míg Szabó a könyvtárügy revolúcióját képviselte, a hivatalos könyvtárügy képviselői inkább az evolúció felé hajlottak. A kirobbant háború után meghiúsította a további fiókok létesítését.

A fiókok működése szempontjából volt nagy jelentősége a Madzsar által összeállított *Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára*⁶ című ajánló segédletnek. A mintajegyzék azt az elvet képviselte, hogy ellentétes vélekedéseket bemutató könyveket kell felvenni az állományba, és az olvasóra kell bízni, hogy alkossa meg a maga világnézetét: „*a könyvtár egyetlen lehetséges álláspontja, hogy csak anyagot ad, irányt nem*” (Tóth, p. 198.). Vagyis nem nevelni akart, hanem műveltséget, ismeretet, tudást adni. Teljesen vegytisztán persze ez az elv sem érvényesült. Szabó nézeteire hatott *Walter Hofmann*, aki nagyon is a nevelő könyvtárat képviselte, és irányítani igyekezett munkásolvasóit olvasmányaikon keresztül. A német szakember és Szabó bonyolult, összetett kapcsolatának Tóth Gyula külön fejezetet szentelt (8. fejezet: *Szabó Ervin és Walter Hofmann*). Világnézetük ugyan ellentétes volt – Hofmann idealista, míg Szabó marxista –, de a munkásművelődés fontosságának felismerésében partnerek voltak; a drezdai, majd később lipcei könyvtáros „*a munkásolvasókkal való foglalkozást állította a könyvtári munka középpontjába és az olvasószolgálat egyéni elbírálást és segítséget nyújtó szervezeti kialakításával kifejezetten azok műveltségi színvonalának emelését kívánta szolgálni*” (Tóth, p. 236.). Hofmann elvetette az olvasói igényekre és a liberális elvekre épülő könyvtár modelljét, helyette a könyvtár nevelő munkájára

helyezte a hangsúlyt. Mi volt az oka annak, hogy Szabó a liberális modell helyett Hofmann esetében elfogadta a nevelő könyvtár elvét? Fontos különbség volt a hazai népkönyvtárak és a Hofmann-féle könyvtármodell között az, hogy a magyar népkönyvtár erősen szelektált gyűjteményt kínált az olvasóknak, Hofmann viszont változatos irodalmat akart szolgáltatni, és minden olvasónak az egyéniségének, személyiségének megfelelő könyvet kínált. Tóth Gyula véleménye szerint az angolszász public library nem volt tekintettel a munkásolvasók sajátos helyzetére, ezt találta meg Hofmann elgondolásaiban Szabó Ervin. Viszont a teljes nevelőkönyvtári eszményben egy bizonyos ponton túl már nem követte a német szakember törekvéseit; méghozzá abban, hogy Hofmann egyre drasztikusabban igyekezett irányítani az olvasókat: ha valaki olyan könyvet kért, amely a hofmanni értelmezés szerint nem neki való volt, akkor egész egyszerűen letagadták a kötetet.

A Hofmann-nal való kapcsolat, pontosabban nézeteinek bizonyos mértékű elfogadása felkeltette – jogosan – Gulyás Pál bírálatait. A kötet 9. fejezete (*Két irányzat képviselői: Szabó Ervin és Gulyás Pál*) a két nagy formátumú, de egymással szót érteni nem tudó szakember bonyolult kapcsolatát veszi górcső alá. Kettejük konfliktusa alapvetően elvi volt, a nevelő könyvtár és a public library elképzelése csapott össze, amihez aztán ideológiai és személyi okok is kapcsolódtak. Szabó Ervinnek valójában egyedül Gulyással volt vitája. Tóth Gyula megállapítása szerint Wlassicsnak és könyvtáros munkatársainak semmi esélyük sem volt, hogy megvalósítsák az angolszász public libraryt az országban, erre csak a fővárosban mutatkozott némi esély, ezért koncentrálták Budapestre az éles viták. A két neves könyvtáros vitája nem volt összehágható: míg Gulyás elsősorban a meglévő könyvtári rendszert kívánta javítani, Szabó Ervin a polgári fejlődést támogató, azt elősegítő könyvtárügyet képzelt el. Gulyás egyik Szabó elleni vádpontja az volt, hogy második irányító központot akar létrehozni a Fővárosi Könyvtárból az MKOT és MKOF mellé. A vitát mindig Gulyás kezdte, Szabó legfeljebb csak reagált az állításokra. Tóth Gyula nagyon is méltányos Gulyással, elismeri szakmai érdemeit, felkészültségét, és ugyan bírálja személyeskedő, gúnyolódó stílusáért, némi sajnálattal megállapítja, hogy egy igazi szakmai vita jótékonyan hathatott volna a korabeli könyvtárügyre, könyvtári gondolkodásra. A két ellenfél felkészültsége, széles látóköre, intellektuális színvonala alapján ezt az elmaradt érdemi polémiait valóban sajnálni lehet. Gu-

lyás egyébként a legélesebb kritikát az akkor már elhunyt Szabó ellen 1921-ben engedte meg magának *Kommunista könyvtárpolitika*⁷ című pamfletjében. A Szabó elleni támadások megsokasodtak a világháború éveit alatti, ennek részben az volt az oka, hogy Szabó következetesen háborúellenes álláspontot foglalt el. Erről lehet olvasni röviden az *1914–1918* című fejezetben. Az idők változását jelzi, hogy sem Katsányi az intézménytörténetben, sem Tóth a biográfiában nem gyárt legendákat egyfajta prebolszevik mozgalomról a könyvtárban: a hozzáférhető nemzetközi pacifista irodalom beszerzése nem volt illegális tevékenység, a Miniszterelnökség tudtával és engedélyével történt. Ezért volt nagyon otromba *Sipos Kamilló* újságíró Szabó, illetve a könyvtár elleni támadása⁸ 1918 őszén.

A kötet 10. fejezete az olvasásszociológust mutatja be. („*Ő tudta a hasznárólól [...] amit a kor könyvtárosa egyáltalán nem tudhatott.*”) Szabó a korabeli szociológiai irodalmat behatóan ismerte, ezen ismereteire is támaszkodva került érdeklődésének középpontjába az olvasó. Egyik alapelve volt, hogy „*ne a könyv legyen a cél, az úr, a fétis, hanem az olvasó*” (Tóth, p. 265.). A kérdéssel Szabó már 1902-ben foglalkozott, amikor a *Népszava Naptárban* a munkásolvasóknak adott tanácsot olvasmányaik megválasztásához. Alapelve volt, hogy az olvasók szükségleteiből kell kiindulni, ugyanakkor figyelembe kell venni az olvasók igényeit is: frappáns meghatározása szerint a városi nyilvános könyvtárnak olyan könyveket kell az olvasók kezébe adnia, „*amilyeneket szívesen olvasnak*” (Tóth, p. 272.). Az olvasás, vagyis tágabban a művelődés volt az a központi kérdés, amelyet kardinálisnak tekintett. Míg a régi könyvtár – írta – elsősorban a megőrzést tartotta feladatának, az új legfőbb célja a könyvek terjesztése, olvastatása és kölcsönzése. Az olvasással kapcsolatos úttörő gondolatai miatt jogosan tartja *Kovács Mátéra* hivatkozva Tóth Gyula a hazai olvasásszociológia előfutárának. A 11. fejezet a *Szabó Ervin, az iskolateremtő nevelő* címet kapta. Szabó ugyan nem hozott létre könyvtárosképző intézetet, de az általa vezetett Fővárosi Könyvtárban megszervezett képzés a korabeli könyvtárügy nagy hatású intézménye volt. Szabónak szüksége is volt arra, hogy a bibliotékán belül indítson képzést, mert az MKOT és MKOF által szervezett könyvtárostanfolyamok az új nyilvános könyvtár által támasztott igényekre nem voltak tekintettel, elsősorban a tudományos könyvtárak utánpótlását próbálták biztosítani. A fővárosi könyvtári persze nem volt szabályos, hivatalos iskola, ebben az érte-

lemben nem követte Walter Hofmann példáját, aki igazi könyvtárosiskolát szervezett. Ennek elmaradását Tóth Gyula abban látja, hogy mivel vidéken nem létesültek új típusú nyilvános könyvtárak, a meglehetősen alacsony létszámú fővárosi igény kielégítése nem tett szükségessé szabályos iskolarendszerű tömeges képzést. Szabó személyében egyesült a gyakorlati könyvtáros, a könyvtárelmélettel foglalkozó kutató és a szenvedélyes nevelő. Hogy a szakma e három szférája egy személyben ilyen harmonikusan ötvöződjön, korántsem természetes és magától értetődő: Szabó mellett csak hivatásunk legnagyobbjai – így Kovács Máté, *Fitz József* – működésére volt jellemző a gyakorlat, a tudomány és az oktatás magas színvonalú egysége.

A következő 12., rövid fejezet „*És könyvtárára hagyta magángyűjteményét*” címen Szabó magánkönyvtárával, annak sorsával foglalkozik, főleg *Remete László* kutatásai alapján. Megállapítása szerint Szabó Ervinnek mintegy 5000 kötetből álló munkakönyvtára volt; részben személyes érdeklődése, bibliofil hajlamai, részben pedig a kényszerűség miatt hozott létre tekintélyes privát bibliotékát, hiszen az őt érdeklő társadalomtudományi és munkásmozgalmi kérdéseknek nem volt megfelelő könyvtári háttérük. (Rajta kívül *Pap Dániel* és *Krejszi Rezső* gyűjtötte érdemben a szocialista irodalmat.) Minden bizonnyal eleve a könyvtárnak szánta kollekciónak: sok olyan kötetet is megszerzett magának, amelyeket különféle, főleg politikai okokból az általa vezetett intézmény nem vehetett meg.

A kötet utolsó szerkezeti egysége, a *Zárszó Csécsy Imre* szellemes megállapítását idézi, miszerint Szabó Ervin nemcsak korán halt meg, de korán is született (Tóth, p. 304.). Vagyis a század első két évtizedében még nem voltak adottak Magyarországon a társadalmi, gazdasági feltételek a public library megteremtéséhez. Ennek ellenére Budapesten mégis sikerült lerakni a korszerű könyvtári ellátás alapjait, lényegében minimális támogatással, többnyire ellenszélben. Tóth Gyula meggyőzően bizonyítja, hogy Szabó Ervin nem a szocialista könyvtárügy létrehozásáért küzdött, hanem egy korszerű, demokratikus könyvtári rendszer érdekében tevékenykedett.

A kötethez terjedelmes irodalomjegyzék és jól megválasztott képek kapcsolódnak, hiányzik viszont a névmutató. A kötet gondos tipográfiai megformálása, kiadói gondozása, egyáltalán megjelentetése a Savaria University Press úgyszeretét dicséri.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. JÁSZI Oszkár. Szabó Ervin és életmunkája. == Szabó Ervin 1877–1918. Gyűjtötte, válogatta, szerkesztette REMETE László. Budapest: FSZEK, 1968. 353 p. Az idézet helye: 169. p.
2. LITVÁN György. Szabó Ervin, a szocializmus moralistája. Budapest: Századvég, 1993. 281 p. ISBN 963-8384-03-4 (Századvég biográfiák, ISSN 1217-2103). Az idézet helye: p. 44.
3. SZABÓ Ervin. A Fővárosi Könyvtár. == A Fővárosi Könyvtár Értesítője: A „Fővárosi Közlemények a Statisztika és Közigazgatás Köréből” melléklete. Szerk. THIRING Gusztáv. [Budapest]: [Fővárosi Könyvtár], 1., (1907) 1., p. 1–2.
4. SZABÓ Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900–1918. Budapest: FSZEK, 1959. p. 189–203. p
5. SZABÓ Ervin. Emlékirat községy nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten. == I. m., p. 207–265.
6. Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára. Összeáll. MADZSAR József. [Előszó: SZABÓ Ervin.]. Budapest: Városi Könyvtár, 1913. 240 p.
7. GULYÁS Pál. Kommunista könyvtárpolitika. Budapest: Szent István Akadémia, 1921. [2], 129, [3] p.
8. Sipos Kamilló támogatásáról ír: KATSÁNYI Sándor. A fővárosi könyvtárának története 1945-ig 1–2. 1. köt. Budapest: FSZEK, 2004. 420 p. Az idézet helye: p. 203.

Pogány György

LLOYD, Annemaree. The qualitative landscape of information literacy research: perspectives, methods and techniques. London: Facet Publ., cop. 2021. 256 p. ISBN 9781783304059

Ilyen könyvekre is szükségünk van. Annemaree Lloyd könyvéről

Annemaree Lloyd a *University College London* egyetemi tanára. Sokak által mérföldkőnek tekintett, új könyvének középpontjában az információs műveltséggel kapcsolatos kutatások állnak. Ezen belül nagy hangsúlyt helyez ezeknek a kutatásoknak a módszertanára.

A kötet fontos célja az is, hogy az információs műveltség kutatásának és oktatásának minőségi jellemzőkre épülő (kvalitatív) megközelítéseit állítsa előtérbe, ezek ugyanis nem mindig kapnak elegendő figyelmet. Ugyanakkor azt is érdemes kiemelni, hogy a szerző eddigi kutatásai jelentős mértékben az információs műveltség társadalmi befogadásának, valamint a munkahelyi és a mindennapi információs környezetnek a vizsgálatára összpontosítottak.

A könyv minden fejezetében példák sora illusztrálja, hogy miként használhatjuk fel a gyakorlatban az általa ismertetett elméletet, a pedagógiai keretek típusait, az alkalmazható módszereket és az eszközöket. Ennek megfelelően a témakörök között megtaláljuk:

- az információs műveltség elméletének és kulcsfogalmainak leírását;